

ORHUN YAZITLARINDA BİRLEŞİK ZARFFİİLLER*

*Serpil ERSÖZ***

Öz: Cümlede fiilin zarf görevinde kullanılmasını sağlayan ekler, zarffiil ekleri olarak adlandırılır. Literatürde zarffiil terimi yerine *ulaç*, *bağ-eylem*, *zarf-eylem*, *katmaçlık siygası* gibi başkaca terimlerin de kullanıldığı görülür.

Zarffiiller, Türkçede üzerinde en çok çalışılan konulardan biridir. Ancak, literatürde “birleşik zarffiil” konusu, nispeten daha yenidir. Gülsevin, *Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarffiiller* makalesiyle şimdiye kadar bilinen ancak ayrıca bir terimle adlandırılmayan *birleşik zarffiilleri* özelleştirmiş ve dikkatlerin bu konu üzerine çekilmesini sağlamıştır. Makalenin yazıldığı 2000 yılından bu yana *birleşik zarffiiller* başlıklı çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle çağdaş lehçeler alanında daha fazla, Türkçenin tarihi lehçeleri üzerindeki tespitlerin ise daha az olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, modern lehçelerin dahi pek çoğunun henüz bu konuda detaylı irdelenmediği de açıktır.

İşte bu makale, Eski Türkçe dönemindeki bir lehçe olan Orhun Türkçesi üzerine odaklanmaktadır. Bu dönemdeki incelemeyi daha detaylı yapabilmek için veri kaynağı oldukça daraltılmış ve yalnızca Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtlarından oluşan ve kısaca Orhun Yazıtları olarak adlandırılan metinler ile sınırlanmıştır. İnceleme yöntemi olarak ise Gülsevin’in adı anılan makalesi model alınmıştır.

Sonuçta Orhun Yazıtlarındaki birleşik zarffiillerin tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *ek+edat* ve *ek+ek* kuruluşlarında olduğu tespit edilmiştir. Toplamda 12 tane birleşik zarffiil yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar kelimeler: Zarffiil, birleşik zarffiil, edat, Orhun Türkçesi, Orhun Yazıtları.

Quasi Gerundiums in the Orkhun Inscriptions

Abstract: Suffixes enabling the verb to be used as an adverb in a sentence are referred to as verbal adverb suffixes. In literature, other terms such as *gerund*, *verbal adverb*, *gerundial suffixes*, *category term* (*katmaçlık siygası*) are used instead of the term gerundium.

Gerundium is one of the most studied subjects in Turkish language. However, the subject of “quasi gerundiums” is relatively understudied. Gülsevin in his article on *Quasi Gerundiums in Turkey’s Turkish* drew attention on this particular subject as he specialized *quasi gerundiums* known until now yet not denominated by a grammar term. Since the publication of the article in 2000, studies bearing the title

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 11.04.2020 - 18.11.2020

** Doç.Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa, Türkiye. serpilerso@yaho.com
ORCID: 0000-0002-9700-3747

quasi gerundiums have gradually emerged. It is possible to argue that there are more studies on them especially in the field of contemporary dialects and less so on the historical dialects of Turkish. However, it is clear that many of the modern dialects also are not studied in detail.

This article focuses on the period of Orkhun Turkish, a dialect in the Old Turkish period. In order to carry out the analysis of this period in detail, Gülsevin's article was used as a model and the data was limited only to texts consisting of the Kül Tigin, Bilge Kağan and Tonyukuk Inscriptions, briefly known as Orkhun Inscriptions..

In conclusion, 12 compound gerundium structures were discovered and the quasi gerundium in Orkhon Inscriptions, just like in modern Turkish used in Turkey, are constructed on the *suffix+postposition* and *suffix+suffix* rule.

Keywords: Gerundium, Quasi Gerundium, Postposition, Orkhon Turkic, Orkhon Inscriptions.

Zarffiiller, “Cümlede fiilin zarf görevinde kullanılmasını sağlayan ekler”dir (Korkmaz, 2003, s. 251). Literatürde zarffiil için *ulaç* (Vardar, 2002, s. 202), *bağ-eylem* (Vardar, 2002, s. 202), zarf-eylem (Karaağaç, 2013, s. 887) *katmaçlık siygası* (Deny, 1941, s. 464) gibi terimler de kullanılmaktadır.

Zarffiil konusu Türkçe gramer kitaplarında yapı, anlam ya da işlev gibi farklı açılardan ele alınmış ve bu sınıflandırmalara göre incelemeler de yapılmıştır. Hatta pek çok zarffiil ekinin kökenbilgisi araştırmaları dahi bulunmaktadır. Buna karşılık “birleşik zarffiil” konusu ise nispeten daha yenidir. Gülsevin'in (2000) literatürde bu tanımla yapmasıyla birlikte, bu kez zarffiillere yeni bir bakış açısıyla bakılmaya başlanmış ve zarffiil alanında yeni çalışmaların yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ancak burada *birleşik zarffiil* konusuna geçmeden önce gramer kitaplarında zarffiil terimi ile ilgili neler söylendiğine bakmak daha faydalı olacaktır.

Jean Deny'nin *Türk Dili (Osmanlı Lehçesi)* adlı çalışmasında ele aldığı zarffiiller şunlardır: “-(y)ecek, -(y)esi-ye, -dik-de, -dik-çe, -dik-den sonra, -dik-den başka, -mez-den evvel, -ken, -(y)en-de, -(y)en-e dek, -mek-siz-in, -meğ-in, -(y)ip, -(y)erek, -(y)e, -(y)i, -(y)ince, -(y)e kadar, -(y)eli, -den beri” (Deny, 1941, ss. 464). Görüldüğü üzere bu eserde yaygın olarak bilinen -(I)p, -(y)Inca, -ken, -(y)A, -(y)I, -(y)ArAk, -mAdAn zarffiillerinin yanı sıra sıfatfiil ya da isimfiil eklerinin başka eklerle kurdukları yapılar da zarffiil olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu birleşiklerin içine *sonra, başka, dek, kadar, beri, gibi* gibi edatlar da katılmıştır. Zarffiillerin yanlarında kullanılan bu edatları Deny, *ulak tabirleri* olarak adlandırmış ve “ulakların yanında bol miktarda ulaklık tabirler de vardır” notunu eklemiştir (1941, s. 455).

Banguoğlu, zarffiili “filin zarf işleyişine girmek üzere aldığı şekil” olarak tanımlamış ve Türkçedeki zarffiil eklerini anlamlarına göre altıya ayırmıştır (1974, ss. 427-440):

1. Ulama Zarffiilleri: “Yüklemi oldukları içcümleyi basitçe başcümlelerin yüklemine bağlı kılarlar”. Örn. açıp bakmak, borç bırakarak ayrılmak ... vb.

2. Hal Zarffiilleri: “... başcümle fiilinin oluşma biçimini belirtmeye yararlar.” Örn. ortaklaşa yaptırmak, yüzerek geçmek, dönerken uğramak, yatmışken kalkmak, düşünmeksizin harcamak, durmadan anlatmak, sürüye sürüye götürmek, gide gele öğrenmek, bakarak çizmek ...vb.

3. Karşıtlama -Yokluk- Zarffiilleri: “... içcümleyi olumsuzluk, veya aykırılık gibi zıt bir ilişkiyle başcümleye bağlayan zarffiillerdir.” Örn. çekinmeden söyleyebilirsin, aldırmaksızın devam ettiler, oturacağına, beklemektense, öveceği yerde, bildiği halde, kızmakla beraber, üşümesine rağmen, anlasa da, istese bile ... vb.

4. Zaman Zarffiilleri: “... içcümleyi bir zaman ilişkisiyle başcümleye bağlarlar.” Örn. başına gelince, darıldı mı selamı keser, yaz gelende, gelir gelmez beni ararsın, Ankara’ya geldikçe bize uğra, aradığımda sizi bulamadım, şuradan bakıldığı zaman görülür, bitirdiğim sırada haber geldi, sen gideli yedi yıl oldu, görmeyeli şişmanlamışsın, ayrılalıdan beri yazmadı, bu fani dünyaya geldim geleli, işi aldığımızdan beri görünmediniz, gelinceye kadar, siz gelinceye değin, edinceye dek, kalkana kadar, baban gelene değin, açasıya kadar, dönesiye değin, hareket etmeden önce, müdür olmazdan evvel, emekli olduktan sonra ... vb.

5. Sebep Zarffiilleri: “... içcümleyi sebep ve sonuç ilişkileriyle başcümleye bağlayan zarffiiller”dir. Örn. olmakla, olduğundan, olacağından, olduğu için, olacağından dolayı, rahatsız ettiğimden dolayı, izinli bulunmanız sebebiyle işler aksadı ... vb.

6. Karşılaştırma zarffiilleri: “ ... içcümleyle başcümleyi nitelik ve çokluk yönlerinden karşılaştırmaya yarayan zarffiiller”dir. Örn. bildiği gibi yapmak, istediği kadar almak, kaçır gibi yapmak, yemiş kadar olmak, götürebileceğimiz kadar alalım, kudurmuşça, görmemişçesine, anlamazca, koparırcasına, dövecekçesine, patlayasıya, öldüresiye, söylediğim tarzda, verdiğiniz ölçüde, takacağı boyda ... vb.

Görüldüğü üzere Banguoğlu da Deny gibi yalnızca basit ya da birleşik yapı (isimfiil, sıfatfiil ve hâl eklerinin birleşmesinden oluşan) ekleri değil, aynı zamanda edatları da zarffiil incelemesine dahil etmiştir.

Tahir Nejat Gencan da zarffiil konusuna Deny ve Banguoğlu gibi yaklaşmıştır. Ulaş olarak adlandırdığı zarffiil eklerini yapılışına göre; 1. Özel eklerle fiil kök ve gövdelerinden türeyenler, 2. Başka ek ve edatlarla isimfiillerden ve

sıfatfiillerden oluşup zarffiil olarak kullanılanlar olmak üzere iki gruba ayırır. Daha sonra *-ip*, *-erek/-erekten*, *-ken*, *-ince*, *-eli*, *-inceye dek (kadar)*, *-ene kadar (dek)*, *-esiye (kadar, dek)*, *-dikçe*, *-diği (vakit, zaman, gün, yıl ...vb)*, *-eceği (vakit, zaman, gün, yıl ...vb)*, *-meden (evvel, önce)*, *-diği (için, -den, -den dolayı)*, *-eceği (için, -den, -den dolayı)*, *-diği gibi (kadar)*, *-eceği kadar*, *-di mi, diye*, *-a kadar*, *-mektense*, *-mak için*, *-eceği yerde ...vb.* gibi zarffiil olarak değerlendirdiği bu ekleri teker teker inceler (1979, ss. 390-407).

Haydar Ediskun da yukarıdaki araştırmacılar gibi önce zarffiilleri anlamlarına göre 1) Bağlama, 2) Durum, 3) Zaman, 4) Neden, 5) Kıyaslama, 6) Bedel zarffiilleri olmak üzere altı gruba ayırır (1999, s. 252). Daha sonra ise bu başlıklar altında *-ip*, *-erek*, *-e*, *-ken*, *-meden*, *-diği halde*, *-diği takdirde*, *olmak üzere*, *-meksizin*, *-rken*, *-mişken*, *-ecekken*, *-meden önce*, *-meden evvel*, *-meksizin*, *-ince*, *-r*, *-mez*, *-mez mi?*, *-miyor mu?*, *-di mi?*, *-inceye kadar (dek, değin)*, *-eli*, *-eli beri*, *-eliden beri*, *-di*, *-eli*, *-dikçe*, *-diği zaman*, *-eceği zaman*, *-dikten sonra (başka)*, *-memle*, *-menle*, *-mesiyle*, *-memizle*, *-meleriyle*, *-diği gibi*, *-diği anda (sırada, esnada)*, *-mişçesine*, *-rcesine*, *-yorsun gibi*, *-acak kadar*, *-miş kadar*, *-mektense*, *-mekle (birlikte, beraber)*, *-diğinden dolayı (ötürü)*, *-eceğinden*, *-mek için (üzere)* ... vb. zarffiil eklerini artzamanlı bir yöntemle ele alır (1999, ss. 252-272). Dolayısıyla Ediskun'un da Deny, Banguoğlu ve Gencan gibi zarffiilleri kapsamlı bir şekilde değerlendirdiği söylenebilir.

Muharrem Ergin ise Ediskun ve Banguoğlu'dan farklı olarak anlamsal değil yapısal bir ayırım yapmıştır. Bu sebeple *gerundium ekleri* ve *gerundium gibi kullanılan partisip şekilleri* şeklinde iki ayrı başlık tasarlamıştır. *Gerundium ekleri* başlığı altında *-A*, *-I/-U*, *-Ip/-Up*, *-ArAk*, *-IncA/-UncA*, *-All*, *-mAdAn*, *-IcAk*, *-IcAğIz*, *-UbAn(In)*, *-gAç*, *-IşIn/-UşUn*, *-ken* eklerini; *gerundium gibi kullanılan partisip şekilleri* başlığında ise *-AndA*, *-DIkçA/-DUkçA*, *-DIğInAn* eklerine yer vermiştir. Sıfatfiil eklerinin de içinde bulunduğu birkaç yapıyı zarffiil olarak değerlendirmiş ancak diğer araştırmacılar gibi edatlarla kurulan birleşiklerden bahsetmemiştir (2009, ss. 339-347).

Lewis'in *Turkish Grammar* adlı kitabında basit zarffiiller ile birlikte hem diğer fiilimsi ekleriyle hem de edatlarla kurulan zarffiilere yer verilmiştir. Lewis, tespit ettiği zarffiilleri herhangi bir sınıflandırma yapmaksızın alfabetik olarak sıralamıştır (Lewis 1999, ss. 174-192): *-e*, *-erek*, *olarak*, *-ip*, *-ince*, *-inceye kadar*, *-inceyedek*, *-inceye değin*, *-ene kadar*, *-enedek*, *-ene değin*, *-esiye*, *-eli*, *-eli beri*, *-eliden beri*, *-dim*, *-eli*, *oldum*, *olası(ya)*, *-meden*, *-mezden*, *-r*, *-mez*, *-dikçe*, *-diğince*, *-dikte*, *-dikten sonra*, *-dikten başka*, *-diğinden başka*, *-diği müddetçe*, *-diği halde*, *-diği takdirde*, *-diği için*, *-diğinden*, *-diği nispette*, *-diği kadar*, *-diği gibi*, *-eceğine*, *-ecek yerde*, *-mekle*, *-mektense*, *-mekten ise*, *-medense*, *-meksizin*, *-mecesine*, *iken*.

Korkmaz da Ergin gibi zarffüilleri önce yapısal bir sınıflandırma ile *gerçek zarffüiller, isimfiil ve sıfatfüillerle kurulan zarffüiller, değişik yapıdaki zarffüiller* şeklinde üç başlıkta incelemiştir. İlgili bölümün sonunda da zarffüilleri *tarz bildiren* ve *zaman bildiren* zarffüiller olarak işlevsel açıdan ikiye ayırmıştır. Korkmaz, *gerçek zarffüiller* başlığında -(y)A, -(y)I, -(y)U, -(y)ArAk, -(y)Ip, -(y)Up, -(y)IncA, -(y)Unca, -All, -mAdAn, -(y)In, -(y)Un, -iken, -ken eklerine yer vermiştir. *İsimfiil ve sıfatfüillerle kurulan zarffüiller* başlığında ise -mAksIzIn, -mAktA, -mAsIyA, -DIkçA, -DUkçA, -IrcAsInA, -mIşçAsInA, -IyormUşçAsInA, -(y)AcAkmIşçAsInA, -(y)AcAkçAsInA, -mAcAsInA, -mAmAcAsInA, -dIktAn, -dIğIndAn, -mAsIndAn, -mAktAnsA, -DIktA, -DUktA, -DIğIndA, -DUğUndA, -AcAğIndA, -IşIndA, -UşUndA, -AcAğInA, -AsIyA eklerini ele almıştır. Son başlık olan *değişik yapıdaki zarffüiller* grubunda ise -r/-Ar/-Ur ... -mAz, -DI ... -mAdI, -DI mI, -sAr eklerini değerlendirmiştir. Sonuç olarak Korkmaz, Ergin gibi isimfiil ve sıfatfiilli zarffüil eklerini de incelemesine dahil etmiş, yine tıpkı onun gibi edatlı grupları zarffüil başlıkları arasına almamıştır (Korkmaz, 2009, ss. 983-1046).

Bunlardan başka pek çok çalışmada daha zarffüillerden bahsedilmektedir. Ancak, makalenin konusu gereği burada yalnızca *birleşik zarffüiller* üzerine odaklanana yer verilecektir.

Bu konuda ilk belirtilmesi gereken makale, Güner Gülsevin'in (2000) *Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-füiller* adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, o güne kadar dilbilgisi kitaplarında yer alan ancak diğerlerinden belli bir adla ayrılmayan *birleşik zarffüilleri* tanımlaması bakımından önemlidir. Gülsevin, birleşik zarffüilleri “aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara quasi gerundium (birleşik zarf-fiil) denir.” şeklinde tanımlamıştır (2000, s. 127). Tanımın ardından ise Türkiye Türkçesindeki birleşik zarffüillerin genel yapısını ortaya koymuştur. Ayrıca birleşik zarffüillerin *ek+ek* ve *ek+edat* olmak üzere iki ana kuruluş şeklinden de bahsetmiştir. Gülsevin, bu çalışmasıyla birleşik zarffüiller üzerine yapılacak yeni çalışmaların yolunu açmıştır.

Erdoğan Boz (2005), *Bir Birleşik Zarf-Fiil Yapısı Üzerine* başlıklı çalışmasında -DIKdA ve -DIğIndA yapılarını incelemiştir.

Tuvacada Birleşik Zarf-Fiiller adlı makalede Vildan Koçoğlu Gündoğdu (2013), Gülsevin'in çalışmasındaki sınıflandırmayı esas alarak Tuvacada tespit ettiği birleşik zarffüiller hakkında bilgi vermiştir.

Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri (Çakmak, 2014) başlıklı makale de birleşik zarffüiller üzerinedir. Yazar, verilerini Ahmet Bican Ercilasun'un editörlüğünde hazırlanan *Türk Lehçeleri Grameri* adlı kitap içindeki bölümlerden faydalanarak oluşturmuştur. Burada verilen zarffüil

eklerini inceleyen Çakmak, makalesinde yalnızca *ek+ek* düzeninde olan birleşik zarffiillere yer vermiştir. Birleşik zarffiillerin ikinci kısmını oluşturan *ek+edat* kuruluşunda olanlara ise yer vermemiştir.

-gU+KA Birleşik Zarf-Fiil Yapısı Üzerine (Akdemir, 2019) adlı makale, Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen *-gUKA* birleşik zarffiili üzerinedir.

Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesinin Birleşik Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Açısından Karşılaştırılması (Dağlı ve Kızıltoprak, 2019) başlıklı çalışmada ise iki lehçe arasındaki birleşik zarffiillerin karşılaştırıldığı görülmektedir.

Hasan İsi tarafından hazırlanan doktora tezine dayanan *Uşnīsa Vijayā Dhāraṇī Sūtra'da Birleşik Zarf-fiil Ekleri* (2020) başlıklı makalede, Eski Uygur Türkçesiyle yazılmış bu eserde yer alan *ek+ek* kuruluşundaki birleşik zarffiiller tanıtılmıştır.

“Türk Dilinde Zarf-fiiller” başlıklı başka bir doktora tezi hem birleşik zarffiilleri barındırması hem de Eski Türkçe dönemi üzerinde bir inceleme yapmış olması dolayısıyla, bu makalenin konusuyla doğrudan ilişkilidir. Bu çalışma, 1996 yılında Hediye Tuncer tarafından hazırlanmıştır. **Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Batı Türkçesi** ana başlıklarını taşımaktadır. **Batı Türkçesi** bölümü, kendi içinde **Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi** ve **Türkiye Türkçesi** başlıklarından oluşmaktadır. Her bir lehçedeki zarffiiller, A. *Özel Ekler İle Meydana Getirilen Zarf-Fiil Şekilleri* ve B. *İsim-Fiillere İsim Çekim Eklerinin Getirilmesi İle Zarf-Fiil Fonksiyonu Üstlenmiş Şekiller* başlıkları altında gruplandırılarak incelenmiştir. Eski Türkçe dönemi için *Orhun Yazıtları, Maytrisimit* ve *Eski Türk Şiiri* adlı eserlerin tarandığı ifade edilen çalışmada, Orhun Yazıtları özelinde *-dukta, -tukında, -dukda kisre, -mez teg, -ür erkli, -duk için, -dukin için* birleşik zarffiillerinin tespit edildiği görülmektedir. Ancak, Orhun Yazıtları birleşik zarffiiller üzerine yapılan son çalışmaların sunduğu bakış açısıyla yeniden gözden geçirildiğinde, bundan daha fazla birleşik zarffiil eki tespit edilecektir. Nitekim makalenin amacı da işte budur.

Şimdiye kadar Orhun Türkçesi için tanımlanan zarffiil ekleri şunlardır (Gabain, 1988, ss. 84-87; Tekin, 2003, s. 172; Erdal, 2004, ss. 308-320): *-(I)pAn, -(I)yIn, -(y)A, -(y)I/-(y)U, -çA, -Ip, -KAlI, -ken, -KInçA, -mAtI(n), -n, -sAr*. Ancak bunlar dışında gramer kitaplarında tanımlanmamış, diğer çalışmalarda da kısmen bahsedilmiş başkaca birleşik zarffiil ekleri mevcuttur.

Makalede, öncelikle birleşik zarffiil eklerinin bütüncül olarak tanımlanması amaçlanmıştır. Ayrıca Türkçenin yazılı dönemlerinin ilk eserlerini oluşturan Orhun Yazıtları üzerinde yapılacak bu çalışmanın ileriki zamanlarda diğer tarihî ve modern lehçeler üzerine yapılacak aynı konulu çalışmalar için bir karşılaştırma imkânı sunması da hedeflenmiştir. Çalışmanın verileri, yalnızca Kül Tigin, Bilge

Kağan ve Tonyukuk Yazıtları ile sınırlandırılmıştır. Bu yazıtlara ait metinler için Ergin (2011), Ercilasun (2016) ve Şirin (2019) tarafından yapılan yayınlardan faydalanılmıştır. İnceleme yöntemi olarak ise Gülsevin'in (2000) makalesi model alınmıştır.

Orhun Yazıtlarında birleşik zarffiiller taranmış ve *ek+edat* ve *ek+ek* yapısında birleşik zarffiiller tespit edilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Ek+Edat Yapısındaki Birleşik Zarffiiller

1.1. -Ir/-Ur + erkli

Erkli edatının yalnızca *-Ir/-Ur* sıfatfiil eki ile kullanıldığı varyantlar tespit edilmiştir. *-Ir/-Ur erkli* yapısı, Türkiye Türkçesindeki *-Ar iken* yapısı ile aynı anlamda ve işlevdedir.

ança olurur *erkli* oguzdıntın küreg kelti (T1G-1, 8) “Öylece oturuyorken Oğuzlardan bir kaçak geldi”

kül tigin yiti otuz yaşına karluk bodun, *erür* barır *erkli* yağı boltı (KTK-1) “Kül Tigin yirmi yedi yaşında iken Karluk halkı, kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu”

otuz artukı bir yaşına karluk bodun bungsuz, *erür* barır *erkli* yağı boltı (KTK-29) “otuz bir yaşında iken Karluk halkı sıkıntısız, kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu”

1.2. -DUK (+İyelik Eki) için

Bu yapı, Türkiye Türkçesindeki *-DIĞI için* birleşik zarffiili ile karşılanabilir.

Metinlerde *üçün* edatı ile birlikte yalnızca *-DUK* sıfatfiilinin kullanıldığı tespit edilmiştir. *-DUK* sıfatfiil ekinden sonra bu ekin üzerine kimi örneklerde iyelik eki getirilmişken (*örn. -duki için*), kimi örneklerde ise iyelik eki de dahil olmak üzere herhangi başka bir ek kullanılmamıştır (*örn. -duk için*).

İyelik ekinin varlığı konusundaki bu farklılıkların sebepleri ya dilin tarihî gelişimi, ya ağız çeşitliliği ya da cümlelerin gramerlik özellikleri ile açıklanabilir.

İlk ihtimal, *dilin tarihî gelişimi* olarak görülmüştü. Ancak, her üç yazıtın da aynı yıllarda (TY: 720-725, KT: 732, BK: 735 yıllarında) dikilmiş olması bu ihtimali hemen ortadan kaldırmaktadır.

İyelik ekinin varlığı hususundaki tercihlerin sebebi, bir *ağız farklılığını* göstermesi olabilir. Bunun için her bir yazıtın öncelikle kendi içindeki tercihleri incelenmelidir. Bu tercihler incelenirken elbette ki metin yazarlarının kimler olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır: Tonyukuk Yazıtı, Tonyukuk'un bizzat kendisi tarafından dikilmiştir. Kül Tigin Yazıtı'nda konuşan, Bilge Kağan'dır. Bilge Kağan Yazıtı ise Bilge Kağan'ın oğlu Tengri Kağan tarafından diktirilmiştir. Dolayısıyla son iki yazıt, ağız özellikleri bakımından büyük oranda

benzer olmalıdır çünkü bu yazıtları diktirenler baba ile oğuldur. Ayrıca her iki konuşur da dönemin standart varyant temsilcisidir. Bu da ikisinin ağız özelliklerinin birbiri ile aynı olduğunun düşünülmesini gerektirmektedir.

Bu durumu sorgulayabilmek için aşağıdaki gibi bir tablo hazırlanabilir:

	-DUK için	-DUK+iyelik ÜÇÜN	TOPLAM
Tonyukuk Yazıtı'nda	3	2	5
Kül Tigin Yazıtı'nda	2	5	7
Bilge Kağan Yazıtı'nda	6	7	13
TOPLAM	11	12	

Tablo incelenmeden hemen önce *-DUK için* ve *+DUK+iyelik için* yapılarının kullanımlarının KT ve BK'de benzerlik göstermesi gerektiğine vurgu yapılmıştı. Nitekim tabloya bakıldığında *-DUK+iyelik için* yapısının her iki yazıtta da diğer yapıya oranla daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Tonyukuk Yazıtındaki durum da aslında çok farklı değildir. Bu arada Tonyukuk'un da yönetici kadrosunda bulunmasından dolayı dönemin standart varyant temsilcisi olması gerektiğini belirtelim.

Tabloda dikkat çeken ilk şey, her iki yapının da bütün yazıtlarda neredeyse aynı oranda bulunuyor olmasıdır. Örneğin *-DUK için* ve *+DUK+iyelik için* yapıları TY'da 3-2, KT Yazıtında 2-5, BK Yazıtında 6-7'dir. Eğer söz konusu yapıların farklılığı, bir ağız özelliğini gösteriyor olsaydı bu yapılardan yalnızca birinin sayısal oranı daha fazla olmalıydı. Yani yapılar arasındaki farkın daha belirgin olması gerekiyordu. Çünkü her üç yazıtın dili de aynı dönemin aynı standart varyantını temsil etmektedir. Şu hâlde *-DUK için* ve *+DUK+iyelik için* yapılarının tercihleri arasında herhangi bir ağız özelliği söz konusu olamaz.

-DUK için ve *+DUK+iyelik için* yapılarının varlığının diyalektolojik bir farklılıktan kaynaklanmadığını tespit ettikten sonra cevaplanması gereken başka bir soru belirir: *Acaba, KT ve BK yazıtlarının kendi içindeki bu farklılığın sebebi nedir?* Sorunun cevabını bulabilmek için cümleleri görmek ve detaylı bir şekilde incelemek gerekmektedir. Yukarıdaki tabloda, KT Yazıtı'nda *-DUK için* yapısının 2 kez, *-DUK+iyelik için* yapısının 5 kez geçtiği görülür. Kül Tigin Yazıtı'ndaki bu cümleler şunlardır:

1. **-DUK için**

a. *tengri* yarlıkaduk için illigig elsiretmış kaganlığıg kagansıratmış (KTD-15) "Tanrı buyurduğu için devletliyi devletsiz kılmış, kağanlığı kağansız kılmış."

b. *tengri* küç birtük için kangım kagan süsi böri teg ermiş (KTD-12) "Tanrı güç verdiği için babam kağan(ın) ordusu kurt gibi imiş"

2. -DUK+iyelik eki için

- a. *Tengri yarlıkadukın için* özüm kutum bar için kagan olurtum (KTG-9) “Tanrı lutfettiği için, özüm ve kutum var diye kağan oturdum (kağan olarak tahta çıktım)”
- b. *Tengri yarlıkadukın için* özüm kutum bar için kagan olurtum (KTK-7) “Tanrı buyurduğu için için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum”
- c. *bilmedükün için* bizinge yangıltukın için kaganı ölti buyrukı begleri yeme ölti (KTD-18-19) “Bilmediği (anlamadığı) için bize (karşı) yanıldığı için kağanı öldü, buyrukları ve beyleri de öldü.”
- d. *inili eçili kıkşürtükün için* begli bodunlıg yongaşurtukın için türk bodun illedük ilin içginu idmiş (KTD-6) “kardeşli ağabeyli kışkırttığı için, beyli halklı iftira attığı için Türk halkı vatan yaptığı yurdunu elinden kaçırmış”

Tek bir yazıttan alınan yukarıdaki cümlelerde aynı gramerlik özelliklere sahip olmasına rağmen her iki varyantın birden kullanılabilirdiği görülmektedir. 1-a ve 1-b'deki örneklerin 2-a ve 2-b ile karşılaştırılması, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Nasıl oluyor da aynı yazıtın içinde bile hem *tengi yarlıkaduk için* hem de *teñri yarlıkadukın için* yapısı birlikte kullanılabilir? Hâlbuki dilde ve tabii ki gramerde rastgele, kuralsız ve keyfi bir şey olmadığı bilinen bir gerçekliktir. O hâlde, buradaki bu ikiliğin sebebi nedir?

Yalnızca KT'deki bu durum bile -DUK için ve +DUK+iyelik için yapılarının tercih sebebinin cümlelerin gramerlik özellikleri ile de açıklanamayacağını göstermiştir.

Böylelikle baştan beri tahmin edilen dilin tarihî gelişimi, ağız özelliği ve cümlelerin gramerlik yapıları gibi bütün olası sebepler incelenmiş ancak bir sonuç elde edilememiştir.

O hâlde, burada gramer üstü bir sebep aramak gerekmektedir, örneğin vurgu ve tonlama gibi...

Türkiye Türkçesinde *yaptım* dendiğinde, işi yapanın birinci teklik kişi olduğu başka herhangi bir yapıya gerek olmaksızın kolaylıkla anlaşılır. Aynı cümleyi konuşur, *ben yaptım* şeklinde de söyleyebilir. Bu ikinci cümle ile dinleyene özellikle *ben* vurgusu iletilir. Aynı konuşur, *ben kendim yaptım* şeklinde bir cümle de kurabilir. Bu üçüncü cümledeki *ben kendim* ifadesinin asıl kullanılma amacı ise işi yapan birinci teklik kişiyi daha da ön plana çıkarmaktan ibarettir. Benzer vurgular, dilin başka alanlarında da yapılabilmektedir. Örneğin bir “araba”nın birinci teklik kişiye ait olduğu çeşitli yollarla söylenebilir:

- a. arabam
- b. benim araba
- c. benim arabam

arabanın birinci teklik kişiye ait olduğu a maddesinde +*m* iyelik ekiyle, b maddesinde ise *benim* sözüyle verilmektedir. Ancak, c maddesinde bunların her ikisi birden kullanılmıştır. *benim araba* tamlamasında *arabanın* zaten birinci teklik kişiye ait olduğu bellidir. O hâlde, *benim araba+m* tamlamasındaki +*m iyelik* ekinin işlevsel bir özelliği yoktur. İşte tam da bu sebeple +*m iyelik* ekinin kullanılmasındaki temel amacın yalnızca vurgu olduğu ortaya çıkar.

Tıpkı Kül Tigin yazıtındaki söz konusu yapılar da olduğu gibi...

Kül Tigin Yazıtı ve diğer yazıtlardaki *-duk için* ve *-dukin için* yapılarının her ikisinin birden varlığı ancak *vurgu* ile açıklanabilmektedir. Kısacası Orhun Yazıtlarında *-DUK* ekinden sonra gelen iyelik eki, yalnızca o işi yapan kişiyi vurgulamak amacıyla kullanılmış olmalıdır.

Bilge Kağan Yazıtı'nda ekin tespit edildiği cümleler şunlardır:

1. **-DUK için**

- a. Tengri yarlıkaduk için illig ilsiyetmiş (BKD-13) "Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş"
- b. tengri yarlıkaduk için kutum ülügüm bar için ölteçi budunug tırgürü igittim. (BKD-23) "Tanrı buyurduğu için, devletim, kismetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim"
- c. Üze tengri asra yir yarlıkaduk için közün körmedük kulkakin eşidmedük budunumun ... (BKK-10-11) "Üstte tanrı altta yer bahşettiği için gözle görülmeyen kulakla işitilmeyen milletimi..."
- d. tengri yarlıkaduk için özüm olurtukuma dört bulungdaki budunug itdim (BKK-9) "Tanrı buyurduğuiçin kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum."
- e. tengri yir bulgakın için ödinge küni tegdik için yağı boldı (BKD-29-30) "Gök, yer bulandığı için, ödüne kıskançlık değdiği için düşman oldu."
- f. tengri küç birtük için anda sançdım (BKD-32) "Tanrı kuvvet verdiği için orda mızrakladım."

2. **-DUK+iyelik eki için**

- a. Bilmedükin için bizinge yangıldukın yazındukın için kaganı ölti (BKD-16) "Bilmediği için, bize karşı yanlış hareket ettiği, ihanet ettiği için kağanı öldü"
- b. Bilmedükin için bizinge yangıldukın yazındukın için kaganı ölti (BKD-16) "Bilmediği için, bize karşı yanlış hareket ettiği, ihanet ettiği için kağanı öldü"

c. tabgaç bodun tebligin kürlüğün için armakçısın için inili eçili kingşürtükün için begli bodunlug yongşurtukın için türk bodun illedük ilin içgını idmiş kaganladuk kaganın yitürü idmiş (BKD-6-7) “Çin milleti hilekar ve sahtekar olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirttiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş”

d. *men özüm* kagan olurtukum için Türk budunug ... kılmadım (BKD-36) “Ben kendim kağan oturduğum için Türk milletini ... kılmadım.”

e. Ol bilmedüküğün için yablakığın için eçim kagan uça bardı (BKD-20) “O bilmemenden dolayı, kötülüğün yüzünden amcam kağan uçup gitti”

Tonyukuk Yazıtı’nda ekin tespit edildiği cümleler ise şunlardır:

1. -DUK için

a. İltiriş Kagan Bilge Tonyukuk kazganduk için Kapgan Kagan Türk sir budun yorıduki bu. (T2K-3) “İltiriş Kağan, Bilge Tonyukuk kazandığı için Kapgan Kağanın, Türk Sir milletinin yürüdüğü bu.”

b. İçikdük için Tengri ölütmüş erinç (T1B-3) “Egemenlik gittiği için Tanrı (seni) öldürdü”

c. anda kisre tengri bilig birtük için özüm ök kagan kıldım (T1B-6) “ondan sonra Tanrı bilgi vermediği için kendim bizzat kağan kıldım”

d. Ol yirte ben bilge tonyukuk tegürtük için sarıg altun ürüng kümüş kız kuduz egri tebi ağı bungsuz kelürti (T2G-3) “O yere ben bilge Tonyukuk ulaştırdığım için sarı altın, beyaz gümüş, kız kadın, eğri deve mal zahmetsizce getirdi”

2. -DUK+iyelik eki için

a. kazgantukın için udu özüm kazgantukum için il yime il boldı, budun yime budun boldı (T2D-5) “Kazandığı için ve kendim kazandığım için il de il oldu, millet de millet oldu”

1.3. -tuk+da kisre

Yalnızca Kül Tigin Yazıtı’nda tek bir örneğe rastlanmıştır. -tuk sıfatfiilinin üzerine +da bulunma-ayrılma hâli ekinin getirilmesi ile *kisre* edatının birleşmesinden oluşmuş bir birleşik zarffüildir. Anlam ve işlev bakımından Türkiye Türkçesindeki *-DIktAN sonra* yapısı ile karşılanabilir.

yagru koontukda *kisre* anyıg bilig anda öyür ermiş (KTG-5) “Yakına yerleştirdikten sonra kötü bilgiyi (fesatlığı) orada düşünürmüş”

1.4. -mez + teg

-mez sıfatfiilinin *teg* benzetme edatı ile birleşmesinden oluşan bu zarffüile, Kül Tigin Yazıtı’nda rastlanmıştır:

körür közüm körmez *teg*, bilir biligim bilmez *teg* boltı (KTK-10) “Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu.”

1.5. -ayın + *tıp*

Birinci teklik kişi emir kipi eki *-ayın* ile *tıp* sözünün birleşmesinden oluşmuştur. Metinlerde yalnızca Bilge Kağan Yazıtı’nda ve bir kez rastlanmıştır:

anı anyıtayın *tıp* süledim (BKD-41) “onu korkutayım diyip ordu sevkettim”

1.6. -ayın + *tiser*

Birinci teklik kişi emir kipi eki *-ayın* ekinin bu kez *tiser* sözü ile birleşmesi bir birleşik zarfîil oluşturmuştur. Metinlerde yalnızca bir örneğine rastlanmıştır.

biriye Çogay yış tögültün yazı konayın *tiser* Türk budun ölsikig (BKK-5)
“Güneyde Çogay ormanına, Tögültün Ovasına konayım dersen, Türk milleti öleceksin.”

1.7. Emir Kipi Eki + *tiyin*

En çok örneğine rastlanan birleşik zarfîil yapılarından biridir. Birinci teklik ve üçüncü teklik kişi emir kipi eki ile *tiyin* edatının birleşmesinden oluşan örneklerine rastlanmıştır:

-(A)yIn *tiyin*:

bodunug *igideyin tiyin* yırıgaru oguz bodun tapa ilgerü kıtany tatabı bodun tapa birigerü tabgaç tapa ulug sü eki yegirmi süledim (KTD-28) “Halkı besleyeyim (himaye edeyim) diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kıtay (ve) Tatabı halkına doğru, güneyde Çin’e doğru büyük (bir) ordu ile on iki kez sefer ettim, savaştım”

budunug *igideyin tiyin* yırıgaru oguz budun tapa ilgerü kıtany tatabı budun tapa birigerü tabgaç tapa iki yigirmi süledim (BKD-23) “Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuda Kıtay, Tatabı kavmine doğru, güneyde Çine doğru on iki defa ordu sevkettim”

igideyin tiyin sakınp ... budun ... yazukka ... biriye Tabgaçda atı küsi yok boldı (BKD-35) “Besleyeyim diye düşünüp ... millet... suçla... güneyde Çinde adı sanı yok oldu”

Oguz budun ... ıdmayın *tiyin* süledim (BKD-33) “Oğuz kavmi ... göndermeden (?) diye ordu ordu sevkettim”

-zun tiyin:

birigme tengri türk bodun atı küsi yok *bolmazun tiyin* özümün ol tengri kagan olurtdı erinç (KTD-25-26) “Türk halkının adı sanı yok olmasın diye -babam kağanı (ve) annem hatunu yükseltmiş (olan) Tanrı, ülke veren Tanrı Türk halkının adı sanı yok olmasın diye- beni o Tanrı kağan olarak tahta oturttu kuşkusuz”

eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz *bolmazun tiyin* az bodunug itip yaratıp ... (KTD-19) “Atalarımızın dedelerimizin tuttuğu yurt sahipsiz olmasın diye az (sayıda) halkı düzenleyip örgütleyerek ...”

Eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz *kalmazun tiyin* Az budunug itip yaratıp ... (BKD-16) “Ecdadımızın tutmuş olduğu yer sahipsiz kalmasın diye Az milletini tanzim ve tertip edip ...”

kangımız eçimiz kazanmış budun atı küsi yok *bolmazun tiyin*, Türk budun için tün udımadım (BKD-22) “Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyuyamadım, gündüz oturmadım”

kögmen yir sub idisiz *kalmazun tiyin* az kırkız bodunug itip yaratıp keltimiz süngüsdümüz (KTD-20) “Kögmen yurdu sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırkız halklarını düzene sokup geldik”

Kögmen yir sub idisiz *kalmazun tiyin* Az Kırkız budunug itip yaratıp keltimiz (BKD-17) “Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye, Az, Kırkız milletini tanzim ve tertip edip geldik”

Türk budun atı küsi yok *bolmazun tiyin* kangım kaganıg öğüm katunug kötürügme tengri il birigme tengri Türk budun atı küsi *yok bolmazun tiyin* özümün ol tengri kagan olurtdı erinç (BKD-20-21) “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı,annem hatunu yükselten Tanrı, il veren Tanrı Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi Tanrı kağan oturttu tabii.”

-çun tiyin:

türk bodun yok *bolmazun tiyin* bodun bolçun *tiyin* kangım ilteriş kaganıg öğüm ilbilge katunug tengri töpüsinte tutup yügerü kötürmüş erinç (KTD-11) “Türk halkı yol olmasın diye, millet olsun diye, babam İteriş kağanı, annem İlbilge hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırdı kuşkusuz.”

1.8. -mAz tiyin

tiyin edatının -mAz sıfatfiil ekiyle oluşturduğu yapı da bir birleşik zarffildir:

yigirmi yaşıma Basmıl Iduk Kut oğuşum budun erti, arkış *ıdmaz tiyin* süledim (BKD-25) “Yirmi yaşımda, Basmıl Iduk Kut soyumdan olan kavim idi, kervan göndermiyor diye ordu sevkettim”

yalabaçı edgü sabı ötügi *kelmez tiyin* yayın süledim (BKD-39) “Elçisi, iyi sözü, niyazı gelmiyor diye yazın ordu sevkettim”

1.9. -mİş tiyin

tiyin edatı *-mİş* sıfatfiil ekiyle de bir birleşik zarffiil oluşturabilmektedir:

ben özüm bilge Tonyukuk Ötüken yirig *konmuş tiyin* eşidip biriyeki budun kurıyakı yıriyakı öngreki budun kelti (T1B-10) “ben kendim Bilge Tonyukuk Ötüken yerine *konmuş* diye işitip güneydeki millet batıdaki kuzeydeki doğudaki millet geldi.”

tumış tiyin eşidip bu yolun yorisar yaramaçı tidim (T1D-6) “Kapanmış diye işitip, bu yol ile yürürsek uygun olmayacak dedim.”

2. Ek+Ek

2.1. -DUK + 1.Teklik Kişi İyelik Eki + Yönelme Hâli Eki

Metinlerde yalnızca *olur-* fiili üzerinde (*olur-tuk-um-a*) kullanılmıştır:

men özüm kagan *olurtukuma* yir sayu barmış bodun ölü yitü yadagin yalingın yana keldi (KTD-27-28) “Ben kendim kağan olarak tahta oturduğumda her yere gitmiş halk ölüp biterek yayan (ve) perişan halde geri geldi”

olurtukuma ölteçiçe sakınıgma türk begler bodun ögirip sebinip tongtamış közi yügerü körti (BKD-1) “Oturduğumda ölecek gibi düşünen Türk beyleri, milleti memnun olup sevinip, yere dikilmiş görü yukarı baktı”

Men özüm kagan *olurtukuma* yir sayu barmış budun yadagin yalingın ölü yitü yana kelti (BKD-22) “Ben kendim kağan oturduğumdan her yere gitmiş olan millet yaya olarak, çıplak olarak öle yite geri geldi”

tengri yarlıkaduk üçün özüm *olurtukuma* tört bulungdaki budunug itdim (BKK-9) “Tanrı buyurduğu için kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum.”

2.2. -DUK(+İyelik Eki) + Bulunma Hâli Eki

Bu birleşik zarffiil eki, *-DUK* sıfatfiil ekinin bulunma hâli eki ile birleşmesinden oluşmaktadır. Kimi örneklerde *-DUK* sıfatfiil ekinin sonra bir iyelik ekinin kullanıldığı görülür. Buradaki iyelik ekinin yukarıda anlatılan *-DUK(+iyelik)* için yapısındaki iyelik eki ile benzer amaçlarla kullanıldığı görülmüştür. Yani *-DUK(+İyelik Eki)+Bulunma Hâli Eki* yapısındaki iyelik ekinin varlık sebebi, yalnızca vurgudur. Aşağıdaki 1-a ve 1-b’de yer alan örneklerin 2-a’daki örnekle karşılaştırılması bu durumu açıkça ortaya koyar.

1. -DUK + Bulunma Hâli Eki

a. *Eçim kagan olurtukda* özüm tarduş budun üze şad ertim. (KTD-17) “Amcam kağan tahta oturduğunda kendim Tarduş halkı üzerine şad idim.”

b. *Eçim kagan olurtukda* özüm tigin erk... tengri yarlıkaduk üçün tört yigirmi yaşımka Tarduş bodun üze şad olurtum (BKD-14-15) “Annem kağan oturduğunda kendim prens ... Tanrı buyurduğu için on dört yaşımda Tarduş milleti üzerine şad oturdum”

c. *kangım kagan uçdukda* inim kül tigin yiti yaşda kaltı (KTD-30) “Babam kağan vefat ettiğinde kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı”

d. *Kangım kagan uçdukda* özüm sekiz yaşda kaltım (BKD-14) “Babam kağan öldüğünde kendim sekiz yaşında kaldım”

e. Üze kök tengri asra yağız yer *kılıntukda* ekin ara kişi oğlu kılınmış (KTD-1) “Yukarıda mavi gök aşağıda kara toprak yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış”

f. üze kök tengri asra yağız yir *kılıntukda* ikin ara kişi oğlu kılınmış (BKD-2) “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındığında, ikisi arasında insan oğlu kılınmış”

2. -DUK+İyelik Eki+Bulunma Hâli Eki

a. *Kangım Türk Bilge Kagan olurtukında* Türk amtı begler kisre Tarduş begler Kül Çor başlayu ulayu şadıptı.. (BKG-13) “Babam Türk Bilge Kağanı oturduğunda şimdiki Türk beyleri, sonra Tarduş beyleri, Kül Çor başta olarak, arkasından Şadıptı”

b. eçim kagan ili kamsag *boltukınta* budun ilig ikegü *boltukınta* izgil bodun birle süngüşdümüz (KTK-3) “Amcam kağanın ülkesi kaosta olduğunda, halk ve hükümdar ikiye ayrıldığında, İzgil halkı ile savaştık”

2.3. -teçi + Eşitlik Hâli Eki

-*teçi* sıfatfiil eki ile eşitlik hâli ekinin birleşmesinden oluşmuş bu yapının yalnızca bir örneğine rastlanmıştır:

olurtukuma *ölteçiçe* sakınıgma türk begler bodun ögirip sebinip tongtamış közi yügerü körti (BKD-1) “Oturduğumda ölecek gibi düşünen Türk beyleri, milleti memnun olup sevinip, yere dikilmiş görü yukarı baktı”

Bu makalede, öncelikli olarak Orhun Yazıtlarındaki birleşik fiillerin neler olduğu tespit edilmiş ve listelenmiştir. Bu listeleme yapılırken Orhun Türkçesindeki birleşik zarffiil oluşturma sistemi ile günümüz Türkiye Türkçesindeki birleşik zarffiil oluşturma sisteminin aynı olduğu da ortaya çıkmıştır. Tıpkı bugünkü gibi Türk dilinin, yazılı döneminin ilk eserlerinde de *ek+ek* ve *ek+edat* yapıları ile birleşik zarffiiller oluşturduğu tespit edilmiştir. Birleşik zarffiillerin oluşturulması için *ek+ek* kuruluşlarında isimfiil ve sıfatfiiller üzerlerine gelen iyelik ekleri ve hâl eklerinin; *ek+edat* kuruluşlarında da benzer ya da aynı fiilimsilerin yahut da emir kipi eklerinin bir edatla oluşturdukları yapıların kullanıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- Akdemir, Y. (2019). -gU+KA Birleşik Zarf-Fiil Yapısı Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 63, 14-20.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. Baha Matbaası: İstanbul.
- Boz, E. (2005). Bir Birleşik Zarf-Fiil Yapısı Üzerine. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 19, 43-48.
- Çakmak, C. (2014). Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 6, 13-30.
- Dağlı, H. ve Kızıltoprak, Ş. (2019). Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesinin Birleşik Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Açısından Karşılaştırılması. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 161-176.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (A. U. Elöve, Çev.). İstanbul: İstanbul Maarif Vekaleti.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*. (6. Bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri* (45. Bs.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A.v. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi* (4. Bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2000). Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 122-143.
- İsi, H. (2020). Uśñīśa Vijayā Dhārañī Sūtra'da Birleşik Zarf-fiil Ekleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 88-99.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2013). Tuvacada Birleşik Zarf-Fiiller. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 36, 23-42.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grameri Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (3. Bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lewis, G.J. (1999). *Turkish Grammar*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Şirin, H. (2019). *Kül Tigin Yazıtı Notlar* (2. Bs.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.